

№ 7
Ajakiri "Loodushoid ja
Turism"
~~Veinurbergi ja~~
Kodale 23

EESTI LINNAD

(end. „LINNAD ja ALEVID“)

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnade Liit, Tallinnas. Vastutav toimetaja: V. Smetanin.

Toimetus ja talitus: Eesti Linnade Liit, Tallinn, Pikk 6

Ilmub 10 korda aastas.

XIII aastakäik.

Numbri hind 25 senti

Nr. 1

Aprill

1940

SISU.

Omavalitsuste korraldus tänapäeva Saksa-
maal — P. Rängel.

Linnade saunad ja supelasutised Inglismaal
ja mujal.

Elamute sanitaartechnilisest sisustusest.

Konsultatsioon.

Kroonika.

EESTI LINNAD

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnade Liit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin

№ 1

XIII AASTAKÄIK

Toimetus ja talitus: Eesti Linnade Liit, Tallinn,
Pikk 6, telefon 431-58.

Ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s.

Aprill

1940

Omavalitsuste korraldus tänapäeva Saksamaal.

P. Rängel.

Rahvussotsialismi võidulepääsuga Saksamaal 1933. a. algul tekkis vajadus kogu keh-tiva Saksa riikliku süsteemi ümberkorralda-miseks, sest senini kehtinud kord polnud kooskõlas rahvussotsialistlikkude põhimõte-tega. Vastavalt sellele järgnes peatselt rida põhjanevaid muudatusi tegevaid seadusi, millest osa puudutas ka omavalitsuslikku asjaajamist, nagu näiteks „Asehaldurite (*Reichsstatthalter*) seadus“, mis kooskõlas-tab riikliku terviku ja üksikute provintside poliitilist olelut. „Kutselise ametkonna uuesti-asutamise seadus“ vabastas omavalitsused poliitiliselt mittesuuldatavatest juhtidest. „Saksa kogukondadepäeva seadus“ kaotas mitmesugused kogukondade senini olelenud liidud ja ühingud, kuna nägi ette ainult ühe liiduvõimaluse. Kõik see polnud aga veel küllaldane rahvussotsialismi põhimõtete täies ulatuses ellurakendamiseks. Rahvussotsialis-mi üheks põhialuseks on juhtide piiramatu vastutus. Seega arusaadavalt tuli ette näha võimalus määrata juhtideks parteile vastu-võetavad isikud, kes oleksid teotsemises va-bad ja tõkestamata igasuguste esinduskogude poolt. Kes kannab vastutust, see peab ju olema teotsemises iseseisev ja sõltumatu oma valijate soovidest. Peale selle, kuna rahvus-sotsialistlik partei oli tunnustatud ainsaks riigis lubatud erakonnaks, mis pidi kandma kogu riiki, oli tarvis ühtlustada partei ja hal-dus kogu riigi ulatuses, halduse kõige vähe-maiski allühikuis.

Kõik need asjaolud põhjustasid omavalit-suste ümberkorraldamist. 30. jaanuaril 1935

anti seadus Saksa kogukondade korral-duse kohta (*Die Deutsche Gemeindeord-nung*), mis tõi põhjalikke muutusi senini kehtinud korras. Seaduse eessõnas tähenda-takse seaduse motiivina:

„Saksa kogukondade korraldus püüab ko-gukondi koostöös partei ja riigiga teha suu-telisiks kõrgemaile saavutusile ja kogukond-liku omavalitsuse looja vabahärra von Stein'i vaimus teha neid võimelisiks aitama saavu-tada riigi eesmärki: ühtlases, rahvustundest läbiimbunud rahvas jällegi seada ühiskond ettepoole isiklikkusest, üldhuvid ettepoole isiklikkudest huvidest ja rahva parimate juh-timisel luua tõeline rahvuslik tervik, millega iga viimanegi kaaskodanik tunneks end kuu-luvat ühte.“

Seda sihti uus kogukondade korraldus püüab aga saavutada hoopis teisel teel. Ko-daniku osavõtt haldusest ei seisa enam ak-tiivse ja passiivse valimisõiguse teostamises, vaid ainult teotsemisega kogukondade au-ametilistel või palgalistel ametikohtadel.

Uus kogukondade korraldus asetab kõik kogukonnad ühiseile aluseile, kuna senini kehtis Saksa riigi üksikuis osis asetsevate ko-gukondade kohta umbes 30 erinevat seadust, mistõttu kogukondade tegevus ja valitse-mine polnud korraldatud ühtlaselt. Seadus ei kehti Berliini kohta, mis kui riigi pealinn ainsa kogukonnana allub eriseadusele. Uus kogukondade korraldus ühtlustab kogukon-dade tegevuse riigi eesmärgi saavutamiseks, ühtlustab kogukonnapoliitika rahvussotsia-listliku ilmavaatega, asendab parlamentaarse

rahvavalitsuse vastutava juhtimisega ja rakendab tegelikult ellu põhimõtte „üldhuvid ettepoole isiklikkudest huvidest.“ Seadus hõlmab peaaegu kõik kogukondade tegevusalad, välja arvatud ainult mõned erialad, nagu teedeõigus, politseikorraldus jne.

Saksa kogukondade korraldus (*Die Deutsche Gemeindeordnung*) ei määra kogukondade piire, vaid kogukondi arvestati nende ajalooliselt juba väljakujunenud ulatuses, nagu nad seaduse andmise ajal tegelikult olelesid. Seadus määrab ainult seda, et kogukonna maaala peab kogukonnal võimaldama tema ülesannete täitmist, peab võimaldama kohalikku kokkupuutumist kogu elanikkonnaga. Kogukonnad hõlmavad kogu kohapealse elanikkonna, nad on üldeõiguslikud korporatsioonid, mis valitsevad end ise, kuid kooskõlas riigi huvidega. Kogukonnad täidavad ka riiklikke ülesandeid, milliseid neile võidakse panna seadusega. Sellelt seisukohalt on nad riigivõimu vähemad allühikud, kes teostavad oma piirkonnas riiklikku haldust. Erilisi riiklikke haldusasutisi kogukondade piirkondades ei ole. Oma asju korraldavad kogukonnad määrustega. Kogukondade ülesandeks on taotella oma elanikkude hüvesid ja säilitada kogukonna ajaloolist ja kodumaist omapära. Kogukondade täpsemad eriülesanded sisalduvad paljudes eriseadustes. Kogukonnad peavad igal juhtumil levitama ja säilitama kogukondlikus tegevuses rahvussotsialismi põhiideid. Peale selle on nad kohustatud võimaldama oma elanikkonnale kultuurseid elamisvõimalusi, tegema kõik, mis iganes võimalik elanikkonna hüveks. Oma ja riiklikude ülesannete täitmise võimaldamiseks saab kogukond tulusid maksudest, oma ettevõtteist ja oma varade kasustamisest.

Kogukondade korraldus eritleb elanikud ja kodanikud. E l a n i k e k s loetakse kõik isikud, kelle üldeõiguslik elukoht on kogukonna piirides. Nad on õigustatud kasutama kõiki kogukonna avalikke seadmeid ja on kohustatud kandma kogukondlikke kooratise. K o d a n i k e k s loetakse kõik Saksa riigi kodanikud, kes on vähemalt 25 a.

vanad, elunevad vähemalt üks aasta kogukonna piirides ja kelle õigused on kitsendamatad. Seejuures pole sõdureil lubatud kasutada oma kodanikuõigusi ajal, mil nad viibivad tegelikus sõjaväeteenistuses. Kodanikel on kõik elanikkude õigused ja kohused. Peale selle on neil aga õigus ja ka kohustus teotseda auametistel ja ka palgalistel kogukondlikudel ametikohtadel nende määramise korral. Kodanik peab igal ajal olema valmis andma oma jõudu kogukonna käsutusse ja juhtima selle tegevust, kandes selle eest isegi vastutust. Kodanik võib keelduda vastu võtmast auametilist kohta ainult mõjuvail põhjusil, milleks loetakse juhtumid, kui kodanik:

- 1) on vaimulik,
- 2) on üldeõiguslikul ametikohal ja auamet pole selle ametikohaga ühendatav,
- 3) on juba 6 a. olnud auametilisel kohal,
- 4) evib vähemalt 4 alaealist last,
- 5) on 2 isiku eestkostja või hooldaja,
- 6) äriasjus sageli ja kestvalt viibib kogukonnast eemal,
- 7) on parandamatult haige,
- 8) on üle 60 aasta vana.

Põhjuse mõjuvuse üle otsustab kogukond, kes võib mõjuva põhjuseta keeldujaid koguni trahvida.

Eriliste teenete eest võivad kogukonnad annetada ka aukodaniku õigusi. Seejuures välismaalasil aukodaniku õiguste andmise otsustamiseks on vaja järelevalveasutise luba.

Kogukondlikku tegevust juhivad pürjermeister koos abilistega, kogukonnanõunikud, nõuandjad ja tehniline personal.

Rahvussotsialistliku valitsemisviisi üks põhialuseid on vastutav juhtimine ja see põhimõte on täieliselt rakendatud kehtivasse Saksa kogukondlikku süsteemi. Seetõttu kannab kogukonna juht, kelleks on pürjermeister (*Bürgermeister*) täielist ja eranditult vastutust kogu kogukondliku haldusaparaadi tegevuse eest. Linnakogukondade pürjermeisterid nimetatakse ülempürjermeisteriks (*Oberbürgermeister*).

Kogukondades, kus on alla 10 000 elaniku, on pürjermeistri ja ta abiliste (*Beigeordnete*) kohad auametilised. Kogukonna põhimäärus (*Die Hauptsatzung*) võib aga pürjermeistri või ühe ta abilise koha määrata palgaliseks, peateenistuskohaks. Kogukondades üle 10 000 elanikuga peab vähemalt pürjermeistri või ühe ta abilise koht olema palgaline.

Pürjermeistri ja nende abiliste palgalised kohad tulevad avalikult välja kuulutada. Esitatud soovivaaldised koha saamiseks esitatakse kogukonna poolt rahvussozialistliku saksa töölispartei (*NSDAP*) kohalikule volinikule (*Partei-Beauftragte*). Partei volinik esitab palved seisukoha võtmiseks kogukonnanõunikele (*Gemeinderäte*), kelle nõuandel valib palvete hulgast välja kolm, millised esitab koos teiste palvetega: 1) üle 100 000 elanikuga linnade pürjermeistrite, nende esimeste abiliste ja linna varadevalitseja kohtade suhtes — järelevalveasutise kaudu siseministrile; 2) pürjermeistri teiste abiliste ja alla 100 000 elanikuga linnade pürjermeistrite ja abiliste suhtes järelevalveasutise kaudu asehaldurile (*Reichsstatthalter*), 3) nende linnade piirkondades, mis alluvad kõrgemale järelevalveasutisele — järelevalveasutise kaudu kõrgemale järelevalveasutisele, muude kogukondade suhtes — järelevalveasutisele. Kui järelevalveasutis nõustub ühega esitatud kandidaatidest, siis määrab kogukond selle, vastasel korral tuleb esitada uusi kandidaate. Kui ka siis ei esitata sobivat kandidaati, siis määrab järelevalveasutis, kelle kogukond peab kohale nimetama. Sama kehtib auametiliste pürjermeistrite ja nende abiliste kohta.

Pürjermeister ja ta abilised ei tohi olla: 1) riigi ega kogukonna, samuti ühegi üldõigusliku asutise ametnikud; 2) kogukonna töölised, 3) nende asutiste teenistujad, kellel kogukonnal tuleb teha tegemist; 4) avalikkude haigekassade ametnikud; 5) vaimulikud. Kui aga nendele nende ametiajaks antakse puhkust, siis need juhised ei tule käsitlemisele. Samuti võib järelevalveasutis teha

neist juhiseist erandeid auametiliste kohtade täitmisel.

Pürjermeister ja ta abilised ei tohi olla sugulased kolmanda ja hõimlased teise astmeni. Ametiajal tekkiva suguluse või hõimluse korral peab lahkuma üks neist, kusjuures ametisse jääb palgaline pürjermeister või abiline, kuna teine lahkub. Ühtlaste tingimuste juures lahkub noorem.

Pürjermeister ja ta abilised määratakse juhtumil, kui need kohad on palgalised, 12 aastaks, auametiliste kohtade korral — 6 aastaks. Nad on kohustatud edasi jääma ametisse, kui pikendatud ametiaja tingimused pole halvemad. Põhimääruses võib ette näha korda, et nad määratakse eluajaks. Määratud pürjermeisterid võib vabastada esimese ametiaasta jooksul, kusjuures vastavalt kogukonna suurusele on vajaline asehalduri või partei voliniku nõusolek ja igal juhtumil partei voliniku arvamuse ärakuulamine.

Pürjermeister ja ta abilised annavad ametivande. Nad võivad kogukonna põhimääruses ettenähtud korras kanda ametirõivastist ja ametimärki.

Pürjermeister on kogukonna juht ja kannab vastutust kogu kogukonna tegevuse eest. Kõik kogukonda kohustavad aktid peavad seetõttu olema kirjalikud ja kandma tema allkirja. Pürjermeister võib üksikute alade juhtimist usaldada ka oma abilisele, kes määratakse ametisse kogukondade põhimäärusis ettenähtud arvul. Seejuures pürjermeistri abilised ja eriülesannete täitjad on kohustatud täitma ta korraldusi. Kuigi ka abilised ja asetäitjad vastutavad oma tegevuse eest, ei vabasta see vastutusest pürjermeistrit. Pürjermeistri esimene abiline linnades kannab pürjermeistri nimetust, (linnades on pürjermeistri nimetuseks ülempürjermeister), kuna teisi abilisi nimetatakse linnanõunikeks (*Stadträte — Stadtschulrat, Stadtbaurat*). Linna rahandusega tegelevat linnanõunikku nimetatakse linna varahoidjaks (*Stadtkammerer*). Pürjermeister on kogukonna kõigi ametnikkude, teenijate ja töölise teenistusala ülem, ta nimetab nad ametisse ja va-

bastab ametist, käsitelles seejuures eelarves, koostisis ja seadusis ettenähtud juhiseid.

Kogukonna valitsemise kooskõlastamise eest kogu kodanikkonna huvidega peavad hoolitsema kogukonnanõunikud (*Gemeinderäte*). Kogukonnanõunikud nimetatakse partei voliniku poolt ametisse kuueks aastaks, kusjuures partei volinik nimetamisel kuulab ära ka pürjermeisteri arvamuse. Kogukonnanõunikkude nimetamisel arvestatakse rahvuslikku usaldatavust, iseloomuomadusi, isiklike võimeid ja mõjupiirkonda. Kogukonna ja järelevalveasutise ametnikud, töölised ja teenijad ei või olla kogukonnanõunikud, kui seda erandlikult ei luba järelevalveasutis. Kogukonnanõuniku koht on auametiline. Linnade piirkondades nimetatakse kogukonnanõunikke raehärradeks (*Ratsherr*). Kogukonnanõunikkude arv määratakse kogukonna põhimäärusega ja see võib linnades olla kõige rohkem 36, mujal 12—24. Partei volinik pole kogukonnanõunik, ta võib aga kogukonnanõunikkude nõupidamisest osa võtta. Nende küsimuste arutamisele, mille otsustamiseks vajatakse tema nõusolekut, on tema kutsumine sunduslik. Kogukonnanõuniku lahkumisel enne ametiaja lõppu määratakse talle asendaja. Samuti määratakse kogukonnanõunikule asendaja ka juhtumil, kui ta enam ei vasta ülesseatud nõudeile.

Kogukonnanõunikkude arvamust tuleb küsida:

- 1) kogukonna piiride muutmisel;
- 2) aukodaniku õiguste annetamisel;
- 3) kodanikuõiguste kitsendamisel;
- 4) määruste andmisel ja muutmisel;
- 5) maksude ja tasumäärade määramisel;
- 6) seaduses ettenägemata ülesannete täitmisele asumisel, ettevõtete asutamisel ja laiendamisel;
- 7) nende ettevõtete valitsemiskorra muutmisel, kus kogukond on tegev;
- 8) kogukonna varanduse valitsemisel, maade omandamisel, võõrandamisel ja pän-timisel, kui ei ole tegemist tavalise iga aasta korduva nähtusega;
- 9) kogukonna loobumisel nõudmisist;
- 10) võlgade tegemisel;

11) eelarves ettenägemata kulude tege-misel;

12) suuremate kohtuprotsesside asjus.

Kui küsimuse otsustamisega on kiire, võib nõupidamise ära jätta ja asja kanda nõuni-kele ette järgmisel korral.

Nõupidamised võivad olla kas avalikud või salajased. Nõupidamisi juhib pürjermeister, neist osavõtt on nõunikele sunduslik, kui pürjermeister pole neid nõupidamisest osa-võtust vabastanud. Nõupidamiste kohta koostatakse protokoll. Nõunikud on k o h u s t a t u d avaldama oma arvamust, kui nende arvamus ei ühtu pürjermeisteri arva-musega. Nõunikud on v a s t u t a v a d oma arvamuse suhtes. Nõupidamisel ei hääletata ja pürjermeister ei ole seotud kogukonna-nõunikkude arvamusega, sest ta on vastutav oma tegevuse eest.

Et tagada kogukondlikkude asjade asja-tundlikumat korraldamist, selleks on ette nähtud võimalus kutsuda üksikute valitse-misalade juurde erilisi nõuandjaid (*Beiräte*), kes teotsevad auametipidajatena. Nõuandjate koosolekud on kinnised ja neid peetakse vajaduse järgi. Ka nõuandjad on kohustatud avaldama oma arvamust ja nad on vastutavad selle eest. Üldjuhisena kehti-vad nõuandjate nõupidamiste suhtes samad juhised, mis kogukonnanõunikkude nõupida-mistegi kohta.

Kogukonna valitsemist ja selle asjaajamist korraldatakse peamiselt määrustega. Mää-ruste andmisel kogukond üldiselt pole seo-tud, kuid määrused peavad arusaadavalt olema kooskõlastatud kehtivate seaduste ja riiklikkude huvidega. Erijuhisenä kehtib määruste kohta, et:

1) tagasiulatuva jõuga määrused vajavad jõustumiseks järelevalveasutise kinnitamist;

2) määrused, millega kohustatakse kogu-konna piires asetsevate kinnisvarade oma-nikke ühendama oma kinnisvara puhta- või reoveetorustikuga, puhastama tänavaid ja teotsema kuidagi teisiti rahva tervishoiu ees-märgil, kuuluvad järelevalveasutise kinnita-misele;

3) eelarvest kuuluvad järelevalveasutise

kinnitamisele ainult need osad, millega määratakse maksude suurus või milles kogukonna nimel tehakse võlgu ja panditakse varandusi; igaaastase eelarve koostamine on kogukonnale kohuslik;

4) põhimäärus kui kohalik valitsemiskorraldus, kuulub järelevalveasutise kinnitamisele ja vajab jõustumiseks peale selle ka partei voliniku nõusolekut. Põhimääruste andmine on kogukonnale kohuslik, sest kogukondade üldises korralduses lahendamata küsimused tuleb korraldada ja lahendada just põhimäärustega.

Põhimäärused kui kogukonna tähtsaimad määrused korraldavad tavaliselt järgmisi küsimusi:

1) neis määratakse kindlaks pürjermeistri abiliste ja kogukonnanõunikude arv ja auametistel kohtadel töötajatele nende isikliku töö takistatud olekust tekkinud otseste kahjude kogukondade poolt tasutav suurus;

2) kas ja millised auavaldused korraldatakse üle 20 aasta auametisel kohal olnud isikuile;

3) millised kohad kogukonnas on auametilised ja millised palgalised;

4) linnakogukondade põhimäärusis — palgaliste pürjermeistrite ja nende abiliste hariduslik tsensus ja nende eluajaks ametisse määramise võimalus;

5) kas pürjermeister, ta abilised ja kogukonnanõunikud pidulikel juhtumel kannavad ametimärki või ametirõivastist;

6) milliste valitsemisharude juurde määratakse nõuandjaid ja millisel arvul.

Kogukondade tegevus on piiratud: ruumiliselt — lähema ümbruskonnaga, valitsemisalal igal juhtumil kogukonna piiridega, sisuliselt — keeluga võtta omale ülesandeid, mis seadusega on määratud teostamisele teiste asutiste poolt ja majanduslikult — oma varanduslikkude võimalustega ja maksumaksjate majandusliku jõuga.

Kogukondade majanduslik tegevus on rajatud põhimõttele mitte teha kõike võimalikku, vaid kõike kogukonna elus vajalist. Kogukonna ettevõtteid peavad õigustama ai-

nult avalikud huvid ja vajadused. Kogukond võib asutada ettevõtteid ainult siis, kui seda tema asemel keegi teine ei tee või ei saa teha nii hästi. Need juhised ei kehti arusaadavalt selliste asutiste ja ettevõtete kohta, milliste ellukutsumine on kogukonnale kohuslik, nagu koolid, haiglad, vanadekodud jne. Kogukondadel on keelatud asutada panku, kuid on lubatud asutada laenu-hoiukassasid. Kogukonna ettevõtete kohta kehtib nõue, et nad peavad end ise ülal pidama ja võimalikult järjekindlasti andma kogukonnale teatavaid tulusid. Kogukonna ettevõtete kohta tuleb koostada töökord, eelarve ja varade valitsemise ja kasutamise juhendid. Ettevõtete raamatupidamine tuleb seada sisse nii, et see igal ajal võimaldab jälgida ettevõtte seisundit.

Kogukonna varade valitsemise põhialused on sääst, kavakindlus, hoolikus ja kapitali otstarbekohane paigutamine, varemate aegade kahjude järjekindel kustutamine, varade kustutuskapitali kogumine ja uutest võlgadest hoidumine. Seejuures ei tohi aga koguda kõiki laekuvaid summasid ebatervelt tagavaraks, üldse mitte kulutades neid kogukonna elanikkude huvides või tehes seda ainult vähesel määral. Kogukonna varade võõrandamiseks on vajaline järelevalveasutise luba. Kogukond teostab ka oma piires asuvate heategevate asutiste valitsemist. Seejuures asutiste varad hoitakse eraldi kogukonna varadest, kuid neid valitsetakse samade põhimõtete järgi. Kogukonnale võlgade tegemiseks on järelevalveasutise loa nõutamine vajaline. Selle saamiseks tuleb järelevalveasutisele põhjendada võla tegemise vajadust ja esitada uute asutatavate ettevõtete tasuvuse kalkulatsioonid.

Kogukonna eelarve koostab igaks aastaks kogukonna pürjermeister ja esitab selle ka kogukonnanõunikele. Kogukonna kulutuste tegemisel tuleb kinni pidada eelarvest ja krediidide suurendamise vajaduste korral tuleb koostada lisaelarve.

Eelarveaasta tegevuse kohta koostatakse auranne, mis esitatakse arvamuse avaldamiseks kogukonnanõunikele. Auranne koos re-

visjoni tulemustega ja kogukonnanõunikku- de arvamustega esitatakse järelevalveasuti- sele. Jooksva aasta kassaliste toimingute re- videerimiseks võivad kogukonnad asutada erilisi revisjoniasutisi. Revisjoniasutiste asu- tamine linnakogukondades on kohuslik. Re- visjoniasutisele võib teha ülesandeks ka ül- dise majandusliku tegevuse järele valvamise ja selle otstarbekuse üle valvamise. Revis- joniasutise juhataja allub otseselt pürjer- meistrile, ta määratakse ametisse ja vabasta- takse järelevalveasutise nõusolekul. Kogu- kondade korralduse kohaselt võidakse jä- relevalveasutise poolt asutada ka suurema tegevuspiirkonnaga revisjoniasutisi kogukon- dade grupi jaoks.

Selleks, et olla kindel kogukondade valit- semises kooskõlas seadustega ja riigivõimu sihtidega, teostab riik järelevalvet kogukon- dade tegevuse üle. Järelevalve teostamine ei tohi seejuures kitsendada kogukondade tegevusvõimalusi ja nende juhtivate jõudude vastutust. Kogukondade kõrgeimaks järele- valveorganiks on siseminister, kes omakorda määrab kõrgemad järelevalveasutised. Järe- levalvet kogukondade üle teostatakse otsuste kinnitamisega, eellubade andmisega, juhti- vate jõudude kohalemääramiseks loa andmi- sega, peale selle aga ka mitmesuguste eriõi- guste kasustamisega kogukonna valitsuse suhtes (näit. pürjermeistri ja selle abiliste teenistusest vabastamine). Kogukonnal on õigus vaielda järelevalveasutise korralduste vastu.

Erilises olundis järelevalve teostamisel on asehaldur. Tavaliselt ta kehab oma isikus nii kohalikku riigivõimu kui ka parteivõimu ja on seepärast otsustaja juhtumel, kui par- tei voliniku ja pürjermeistri või partei voli- niku ja järelevalveasutise vahel ei leita ühist teed. Eriti teeb ta lõpliku valiku pürjermeist- ri ja ta abiliste nimetamisel ja lõppotsuse nende teenistusest vabastamisel, annab kogukondadele nimesid, vapid, lipud ja otsustab kogukondade piiride muutmise küsimuse. Kui asehaldur pole ühtlasi partei ringkonna juht, siis on pürjermeistri ja ta abiliste ja ko- gukonnanõunikkude teenistusest vabastami-

sel partei ringkonnajuhil (*Gauleiter*) kaasa- rääkimise õigus.

Kogukonna tegevuse üle teostatakse aga veel teist järelevalvet, nimelt rahvussotsia- listliku saksa töölispartei (*NSDAP*) poolt partei voliniku kaudu. Partei voliniku mää- rab partei juhi asetäitja ja tavaliselt piirkon- najuhtide hulgast (*Kreisleiter*) Parteivolinik ei allu ei kogukonnavalitsusele ega ka järele- valveasutisele, ta ei ole kogukonnanõunik ega tohi olla ka kogukonna teenistuja. Par- teivolinikul on aga suur tegevusväli. Ta ni- metab kogukonnanõunikud, teeb ettepane- kud pürjermeistri ja selle abiliste nimetami- seks ja avaldab arvamust nende vabastamise küsimuses. Parteivoliniku nõusolek on vaja- line kogukonna põhimääruste andmisel ja aukodaniku õiguste andmisel kui ka äravõt- misel. Kuivõrd tähtsaks peetakse kogukon- nas parteivoliniku tegevust, näitab asjaolu, et rahvussotsialismi kodulinnas Münchenis on parteivolinikuks parteijuht Adolf Hitler ise.

Vaadates Saksa kogukondade korraldust, nähtub, et kõiki rahvussotsialismi põhiideid on rakendatud kogukondade korralduse põ- hialuseis:

1) Riigi ja kogukonna tege- vuse kooskõla on saavutatud järele- valve korraldamisega, kusjuures kogukonda- de tähtsamad funktsioonid on allutatud jä- relevalvele. Ka on järelevalveasutisel õigus kõrvalekaldumiste korral kasustada oma eri- õigust kogukonna juhtkonna ametist vabas- tamise alal.

2) Kogukonna ja partei kooskõla tagab parteivoliniku instituut. Kuna parteivolinik on tähtis kaestegelane kogukonna juhtkonna nimetamisel, siis on kindlustatud, et juhtkond kogukondades on partei huvide kandjaks. Et aga ka pärast ametisse nimetamist tagada parteipoliitikaga ühtlast valitsemist, selleks on parteivoliniku järelevalvele allutatud tähtsamad kogukond- likud haldusaktid. Et pürjermeistrid igal ajal saaksid parteile vastuvõetavaid nõuandeid, selles on kogukonnanõunikkude määramine omistatud parteivolinikule.

3) Juhtide vastutus on kogukondades viidud täieliselt läbi. Pürjermeister kannab piiramatu ja eranditult vastutust kogu kogukondliku valitsusaparaadi tegevuse eest. Ta vastutab isegi oma abiliste eest, kuigi ka need ise on vastutavad omal alal. On mindud koguni nii kaugele, et vastutus on ette nähtud ka nõustamisel.

4) Üldhuvide esiplaanile asetamist tagab Saksa kogukondade korralduses ettenähtud taandumine, juhtumil, kui arutusel on sugulaste asjad. Samuti tagab seda ka sugulusvahekorras olevate isikute üheaegselt kogukonna juhtidena tegelemise keeld. Auametist keeldumise raskeks muutmine tagab, et kodanikud nende määramise korral asuvad üldsuse teenistusse. Et seejuures on ette nähtud ainult väike tekkinud kahjude tasumine, näitab, et üldsuse huvides võib seaduse põhjal kodanikult nõuda võrdlemisi suuri ja pikaajalisi ohvreid (auametid sageli kestavad 6 aastat, kusjuures on ette nähtud tagasimääramise võimalused).

Kui tõmmata paralleeljooni ühelt poolt Eestis ja naaberriikides ja teiselt poolt Saksamaal kehtiva omavalitsuskorraldusega, siis võib leida nende vahel põhjanevaid erinevusi.

Omavalitsus meie arusaamise järgi tähendab esijoonel aktiivse ja passiivse valimisõiguse teostamist ja valitud isikute pärastist vaba tegevust omavalitsuse juhtimisel. Saksamaal toimub kogukonna juhtkonna komplekteerimine eranditult nimetamise korras. See on aga arusaadav riigis, kus on nii sügavale juurdunud kõikvõimsa juhi süsteem. Võib-olla aga tagab nimetamine omavalitsusele hea juhtkonna leidmise. On ju partei kohalik formatsioon ka koosnev kohalikust kodanikkonnast ja kuna nimetamisel on tähtsalt kaastegev partei kohalik juht, siis võib-olla pääseb kogukonna etteotsa asjatundlik isik.

Kuid see kord lubab siiski kindlamalt järeltada, et juhtideks pääsevad parteis kõr-

gele tõusnud, kuid omavalitsuse alal teadumata isikud. Et kodanikkond väljaspool parteid ei saa olla tegev juhtkonna komplekteerimisel, siis näib, nagu Saksamaal praegu polekski omavalitsust, vaid parteivalitsus. Meile on võõras süsteem, kus teatud partei nii tähtsal määral on kaastegev kogukonna eluavaldis, juhtkonna komplekteerimisel, järelvalvel jne. Kuid meil pole olnud senini ainsa enamuserakonna valitsust, seepärast ei oska meie ka kujutella oma omavalitsuslikus korras sellist süsteemi.

Kogukonnajuhtide nõustajate — kogukonnanõunikkude kohustus avaldada oma arvamust, on meile võõras, samuti ka nõuandjate vastutus arvamuse eest. Meie volikogud, mis umbes vastaksid neile instantsidele, ei ole kohustatud arvamust avaldama, kui nad seda ei soovi. Ka ei ole meie harjunud selle omapärasusega, et nõustajate üksikuid erinevaid arvamusi ei liideta hääletamisega üheks enamuse arvamuseks.

Kogukonnajuhi täielik vastutus on tähtsamaid erinevusi meil kehtivast korrast. Saksamaal kehtiva korra kohaselt on alati teada, kelle vastu tuleb esitada nõudmisi tekkinud kahjude suhtes. Meil kehtiva korra kohaselt kogukonnajuhtide kollektiivne vastutus on aga väga raskäsiteldav ja sageli puudub seetõttu meie kogukondade juhtkonnal vastutus üldse.

Erisusena tuleb märkida ka asjaolu, et Saksas kogukonnad on ühtlasi riiklikeks haldusühikuks ja täidavad otseselt riiklike ülesandeid, kuna meie omavalitsused on selleks kohustatud ainult kaudselt. Meie riigi väike pindala ei vaja aga sellist suurt riigivõimu detsentraliseerimist.

Saksamaal ja Eestis kehtivaid omavalitsussüsteeme hinnata on raske. Nad on kasustatavad kumbki ainult oma riigis ja neid kumbagi ei saa kasustada nii erinevates oludes, nagu on Saksa olud, võrreldes Eesti oludega, ja vastupidi.

Linnade saunad ja supelasutised Inglismaal ja mujal.

Saunade asutamine on Inglismaa linnade ülesandeks alates 1846. a., millal parlament võttis vastu sellekohase seaduse. Enne seda oli see täiesti eraalgatuse asi. Mainitud seadus andis kohalikele omavalitsusile luba ehitada sooje ja külmi saunu ja lahtisi supelbasseine.

Kui 29. a. hiljem, s. o. 1875. a. korraldati ankeet, siis selgus, et linnade saunu oli 70. 1878. a. laiendati seaduse ulatust ja lubati ehitada ka kaetud supelbasseine, mis osutus väga otstarbekohaseks. Ujumissport hakkas jõudsasti levima ja mitmed omavalitsused tulid soojalt vastu ujujate huvidele. Järgmise 15 a. jooksul tõusis saunade ja supelasutiste arv kahekordseks. Ka edaspidi ehitati neid rohkesti juurde, nii et praegu arvestatakse, et 300 linnal on saun või supelasutis. Mõnel suuremal linnal on selliseid asutisi isegi mitu. Rööbiti ujumisspordi jõudsa arenguga on ka eraalgatusel ehitatud palju kinnisi supelbasseine.

Omavalitsusile antud laenude kontroll kuulub tervishoiuministeeriumile, kes 1929. a. avaldas ülevaate, milles tähendatakse, et saunade ja supelbasseinide alal on veel palju teha. Järgmisil aastail on aga siin valitsenud suur elavus, nagu näitavad järgmised andmed saunade ja basseinide ehitamiseks antud toetuslaenude kohta. 1932./33. a. anti £ 345 406.—.—, 1933./34. a. — £ 312 237.—.—, 1934./35. a. — £ 638 085.—.—, 1935./36. a. — £ 1 160 242.—.—, 1936./37. a. — £ 790 975.—.—. Kuid saunade ja supelbasseinide ehitamine ei tõusnud mitte ühtlasele üle kogu riigi, vaid see on saanud peamiselt suurte linnade asjaks. Väiksemad linnad — 10 000 ja alla selle elanikuga, ei saanud kehvade rahaliste ressurside tõttu veel asuda selle ülesande juurde, sedaanam, et kaunis laialdaselt on veel levinud arusaamine, et see on luksus. Eraalgatus aga taotleb ainelist kasu ja seepärast teotseb samuti vaid suurtes linnades.

Suuri kavatsusi on aga Saksamaal.

1936. a. lõpetati suure kava väljatöötust, mis näeb ette 3600 ujumisebasseini ehitamist lähema kümne aasta jooksul. Sellest arvust on 453 ujumisebasseini ehitamisel või juba valminud.

Norras antakse riigi poolt iga aasta toetust väiksematele linnadele saunade ehitamiseks. Toetuste andmise asjus teotseb eriline nõuandev komisjon, kes avaldab oma arvamuse toetuse andmise asjus ühele ja teisele linnale. Nendes saunades on tavaliselt 2—3 vannituba ja saal aurusaunaks. Saunad peetakse ülal linnade eelarvesummadega.

Inglismaal otsustavad toetuste andmise lahtiste supelbasseinide ehitamiseks erilised rajoonikomissarid. Äsja antud kehalise kasvatususe ja kosutuse seadus näeb ette ka toetuste andmise väiksematele linnadele, et nad võiksid ehitada supelbasseine, ilma et oleks vaja koormata oma korraliste kulude eelarveid.

Mitte ükski teine avalikkude ehitiste liik pole mõjustatud modernsest arhitektuurist nii suurel määral kui avalikud supelasutised. Moodsate ideede arenemisel segasuplus ja pealtvaatajate juurdelaskmine nõuab hoopis teissuguse hoone ehitamist, mis radikaalselt erineks traditsiooniliseks ja stereotüüpseks muutunud supelasutise tüübist. Arhitektid seisid uute probleemide ees, milliseid tuli lahendada ka uute abinõudega. Seda on eriti näha rohkearvulistest vabaõhubbasseinidest, mis on ehitatud nii otstarbekohaselt, et nad ühte sulavad ümbruskonnaga nii ilusasti, et isegi suurendavad märksa selle ilu.

Kaetud basseinides on omistatud suurt tähelepanu nii päeva- kui kunstlikule valgusele. Elavat huvi pealtvaatajais äratav valgustamine basseini seinte kaudu. Uuemate supelbasseinide iseloomustavamaks jooneks on see, et on võimaldatud sooritada hüppeid kuni kümne meetri kõrguselt, milleks basseinis on sellekohased „augud“ või osa basseinist on suure sügavusega. Vee sügavus sellistes „aukudes“ on 10—15 jalga. Teise uudisena, mis ka sageli esineb, on see, et

eraldatus muust osast, korraldatakse võrdlemisi väikesemõõdulisi basseine, kus võib anda ujumisõpetust õpilasile. See võimaldab õpilasile eemalduda basseini üldosast, kuna jälle täiskasvanud suplejad võivad ujuda kogu basseini ulatuses nii palju, kui nad seda soovivad. Sealjuures osutub eriti tähtsaks veel see, et õpilaste tähelepanu pole häiritud publiku juuresolekust, kuna teiselt poolt ujumisinstruktor võib töötada palju suuremate tagajärgedega kui harilikult.

1936. a. Liverpoolis ehitatud 2 supelbasseinis on püütud rahuldada nii suplejate kui vettehüppajate ja laste huve. Selleks leidub seal: a) ujumisebassein, kus väikseim sügavus on 5 jalga 4 tolli, b) vettehüpetebassein — 10 jalga sügav ja d) bassein algajale sügavusega 2 jalast 6 tollist kuni 3 jala 6 tollini. Need kolm basseini asuvad kõrvuti ja on kõik ühe katuse all. Selline korraldus on küll vähemkasulik kui eelmine õppebassein — just ujumise õpetamiseks, kuid vastab jälle rohkem ujumissporti harrastava publiku nõudeile.

Inglismaa ja Saksamaa supelbasseinide korralduse vastastikuse tutvumisega osutus võimalikuks veelgi otstarbekohasemalt neid korraldada. On loomulik, et kliimatilised ja muud tingimused ei võimalda korraldada supelbasseine igal pool ühesuguselt, kuid siiski on nende ehitusel palju ühtlasi probleeme, millede lahendamisel osutuvad väga kasulikeks teiste teadumused. Selleks on isegi hakatud välja andma erikuukirju, mis käsitlevad eriti saunade ja basseinide küsimust. Selliseid kuukirju ilmub Inglismaal, Saksamaal, Norras, Hollandis, Põhja-Ameerika Ühendriikides. Inglismaa, Saksamaa ja Norra supelasutiste juhatajad kogunesid aeg-ajalt erikonverentsidele, et arutada supelasjandusega seoses olevaid küsimusi. Koos konverentsidega korraldati ka supelasutiste, basseinide ja saunade külastamisi. Põhja-Ameerika Ühendriikides on asutatud riigi sanitaarinseneride ja avaliku tervishoiu ühingu supelasjanduse segakomitee, kes avaldab igal aastal aruanded, milles on muuseas toodud ka juhised, mis käsitle-

vad basseinide üldkorraldust, tualettide ja pesemisruumide paigutust, valgustust, kütte- ja ventilatsiooniseadmeid, supelbasseinide vee puhastamist jne.

Mis puutub supelbasseinide veesse, siis suurimaid edusamme on saavutatud basseinide vee alalise filtreerimise ja puhastamise alal. Algas tehti 1905. a. Bury's. Sellele järgnes rida teisi linnu, sest basseinide sagedad tühjendamised ja täitmised nõudsid suuri kulusid. 1925. a. hakkas saunade juhatajate ühing propageerima ringvoolusüsteemi tarvitusele võtmist ja nõudis, et tervishoiu-minister mõjustaks ses sihis ka avalikke asutusi. Samuti püstitas see ühing vee puhtuse normi. 1936. a. töötas ühing välja „*British Standard of Swimming Bath Water*“ — s. o. Briti supelbasseinide vee standardi.

Tervishoiu-ministeeriumi poolt 1929. a. avaldatud ringkiri, mis nõudis, et basseinide vett igal juhtumil filtreeritaks ja et laenu antakse ainult siis, kui nõutavad vee puhastamise viisid võetakse tarvitusele ehitatavas basseinis, osutus basseinide tarvitajale suurimaks kasuks.

Kõigis asutis, kus käsitletakse ujumisebasseinide vee küsimust, kehtivad vee filtreerimise alal ühised põhimõtted, kusjuures vaid detailides on väikesi erinevusi. Insenerid on leiutanud uut liiki filtreid, milliseid nad katsetavad. Samuti on katsetatud uute vee steriliseerimise meetoditega. Kõige sagedamini tarvitatakse filtreerimisvahendiks on kahtlemata kloor, kuid nüüd katsetatakse laialdaselt steriliseerimist osooniga, ultraviolettkiirtega ja muude vahenditega.

Filtreerimis- ja steriliseerimisküsimusega tuleb koos arutada veel basseini vee rüvetamise vältimise küsimust. On saanud kombeks valvata selle järele, et nii suplejad, kui ka pealtvaatajad ei jalutaks jalatseis ümber basseini. Raskeim on aga võidelda teise rüvetamisallika vastu, s. o. supleja enese ja ta rõivastise vastu. Mõnes kohas, näiteks Helveetsias ja Soomes, samuti mõnes supelasutises Saksamaal ja Põhja-Ameerika Ühendriikides, valvatakse selle järele, et supleja ennast põhjalikult puhtaks peseks enne bas-

seini tarvitamist. Inglismaal aga äsja ehitatud supelasutis on küll ette nähtud ka pesemisruumid, kuid enamikul juhtumel ei valvata küllaldase hoolega, et pesemine toimuks küllalt põhjalikult ja see oleks sunduslik ja seetõttu nende abinõudega ei saavutata neid tulemusi, mida soovitakse. Väidetakse, et Saksamaa supelasutis, kus nõutakse pesemist enne suplemist, on vee filtreerimine vähem kulukas kui suuremas osas Inglismaa supelasutis.

Suplemist harrastavate kodanikkude julgeolekut kindlustab tervishoiuministri määrus 1937. a., mis kehtib nende supelasutiste ja saunade kohta, mis pole omavalitsuste valdamisel. See määrus käsitleb: a) basseini vee puhtust, b) asutise korraldust ja puhtust, d) teenijaskonna käitumist külastajatega ja e) õnnetusjuhtumite vältimist. Samuti on kõik omavalitsused õigustatud panema tervishoiuministeeriumi heakskiitmisel kehtima sundmäärusi, mis taotleksid samu sihte, mis tervishoiuministeeriumi määruski. Sealjuures peab omavalitsus tagama, et supelasutis tema sundmäärusi ka täidetakse. Kui suured aga on ministeeriumi nõudmised näiteks vee puhtuse kohta, nähtub järgmisest: 1) vesi supelasutises ei tohi olla mitte vähem puhas kui kohalikkude elanikkude poolt tarvitata joogivesi, 2) kinnises basseinis peab vett uuendatama iga 4 tunni tagant, 3) vabaõhubbasseinis peab vett uuendatama 6 tunni tagant ja 4) vesi peab olema puhastatud filtreerimise, õhutamise ja desinfitseerimise teel, juhtumil kui see lastakse uuesti basseini.

Võrdlemisi uuemaageks uuenduseks tuleb pidada elektri tarvituselevõtmist kõigi jaoks, mis puutub soojusse, valgustusse ja energiasse. Esimeseks saunaks, mis oli täielikult elektrifitseeritud, oli Watfordi saun, ehitatud 1933. a. Sellele järgnesid supelasutised Wembleys, Bristolis, Bournemouthis ja St. Marylebone'is.

Kuigi ei või nõuda, et elektrit võetaks üldiselt tarvitusele kõikide avalikkude saunade tarviduste rahuldamiseks, vaatamata nende asukohale, peab siiski tunnustama, et

teatud juhtumel pakub elekter suuri paremusi, võrreldes teiste kütmissviisidega. Seetõttu võib kindlasti eeldada elektri tarvitamise suurt levikut.

Voolu hind, võrreldes teiste soojusallikatega, sõltub suurel määral sellest, kas kivi-sõelademed asuvad kaugel või lähedal. Kuid voolu hind pole siiski ainus ja peamine tegur. Kui saun asub looduslikult ilusas kohas, pole kuidagi lubatav, et pikk korsten levitaks seal suitsu ja tolmu. Sealjuures tuleb silmas pidada, et elektri tarvitamine saunade kütmiseks on alles algastmel. Elektri tarvitamise levimisega võib kindlasti loota, et voolu hind alaneb enam kui senini tarvitatud muude küttematerjalide hinnad.

Parlamendi seadusega 1878. a., millega anti omavalitsusile õigus ehitada kaetud supelasutisi, ei nähtud aga ette võimalust, et need asutised oleksid lahti ka talvekuil. Seadus lubab neid sulgeda vaid viieks kuuks, samuti võiks neid kasutada kosutusruumidena, näiteks võimlemiseks. Teise seadusega kaotati mõned kitsendused kaetud supelasutiste tarvitamise alal ja neid hakati kasutama mitmesuguseiks lõbustusasutisiks, eriti tantsusaalideks.

Peab arvestama seda, et ujumine on peamiselt hooajaline ajaviide ja seepärast on parem kui hooneid kasustatakse alaliselt mõnesuguseks otstarbeks ja neid köetakse, puhastatakse ja hoolitsetakse nende eest tarviliku hoolega läbi aasta.

Mõned omavalitsused on püüdnud lahendada probleemi sel teel, et on ehitatud kaks basseini ühte ja sellesesamasse hoonesse — üks on projektitud selliselt, et seda võidakse tarvitada suure saalina, olles vastavalt ka sisustatud, ja teine — väiksem, mida tarvitatakse ujumisbasseinina läbi aasta. Viimasel ajal aga on hakatud ehitama supelasutisi, ilma et arvestatakse nende kahesuguse tarvitamise võimalusi, vaid suurt rõhku pannakse kütmisele ja ventilatsioonile, et supelasutisi oleks võimalik tarvitada kogu aasta kestel. Nagu teadumused on näidanud, on suplejate arv talvekuil väiksem kui suvel, kuid siiski, kui arvestada seda, et ka talvekuil avaneb uju-

jail võimalus treenida, või korraldatakse ujumiskursusi, või asutatakse ujujateklubid, on basseini tarvitavate suplejate arv ka talvekuil kaunis suur.

Vannitubade ehitamine moodsates majades vähendab kahtlemata kümblusasutiste tähtsust, võrreldes endiste aastatega. Teiselt poolt on aga suurenenud vahu- ja muude tervisevannide tarvitamine reumatismi vastu võitlemisel. On loomulik, et selliste vannide hinnad on soojaveevannide hinnast kõrgemad. Tavaliselt on leida vaid suurtes linnades türgi, soome või auru saunu.

Suurte linnade tihedastiasustatud osis, kus pesu kuivatamine on raske, on asutatud avalikke pesumaju. Viimaseil aastail võetakse aga ikka rohkem ja rohkem pesukuivatamise otstarbeks tarvitusele erilisi masinaid.

Kui võrrelda maksu suurust, mida tasuvad supelasutiste ja pesumajade tarvitajad, võib nentida suuri lahkuminekuid üksikute omavalitsuste vahel ja eriti Londoni üksikute linnaosade vahel. Suuremalt jaolt on supelasutis mitu klassi, kuid võrdluseks võtame vaid esimese klassi hinnad; supelbasseinide tarvitamine maksab suuremas osas supelasutis 6, 7 või 8 penni, kuid ühes nõutakse kõigest 4 penni ja teises vaid 1 penn. Samuti erinevad hinnad provintsis. Kaks suurt linna näitavad oma tulusid 1936. a. kohta supelbasseini kasutamise eest järgmiselt:

	Suplejaid.	Tulusid.
Linn „A“	1 900 000	£ 28 900.—.—
„ „B“	1 800 000	£ 16.700.—.—

Nendest arvudest nähtub, et mõlemas linnas oli suplejaid pea võrdselt, kuid linnas „A“ saadakse tulusid peagu kaks korda rohkem kui linnas „B“.

Ka erinevad pääsmete hinnad lahtiste, vabaõhubbasseinide tarvitamise eest. Andmed kahe suure linna kohta on järgmised:

	Suplejaid.	Tulusid.
Linn „C“	250 000	£ 14 000.—.—
„ „D“	201 000	£ 3 700.—.—

Lahkuminevad on ka andmed saunade kasutamise kohta.

	Saunalisi.	Tulusid.
Linn „E“	714 000	£ 12 000.—.—
„ „F“	677 000	£ 24 000.—.—

Kui isegi arvestada erinevust mõnususis ja korraldusis, siis ei tundu need suured erinevused pääsmete hinnas täiesti õigustatuna.

Supelasutiste pääsmete tavaliseks hinnaks on Inglismaal 6—7 penni, s. o. hind on umbes sama suur kui Norras ja Saksamaal.

Huvitavad on andmed ka selle kohta, kui suurt koormat kannab iga kodanik saunade ja supelasutiste ülalpidamise kulude katteks.

1936./37. a. Inglismaa 261 linna kohta tehtud kokkuvõtte näitab järgmist:

Linnu.	Maksu suurus, mida võetakse saunade ja supelasutiste ülalpidamiseks.
45	1 penn või vähem
84	1—2 penni
44	2—3 „
22	3—4 „
16	üle 4 „

Tulude summa sellest maksust erineb suuresti, sõltudes mitmesugustest asjaoludest, kuid näib olevat selge, et nii suurte kui väikeste kogukondade poliitika on suunatud selle poole, et hoida saunade ja supelasutiste ülalpidamise kulud alla seda summat, mida saadakse 2-pennisest maksust ühelt naelsterlingilt.

Avalikkude saunade ja supelasutiste suur levik Inglismaal, samuti ka nende basseinide sisemise korralduse keerulisus on kaasa aidanud selleks, et on tekkinud uut liiki eriohuslikke ametimehi. Väiksemas asutis on nõutav, et asutise juht tunneks temale alluvas asutises tekkivaid mitmesuguseid küsimusi, suuremais ettevõtteis ja suurtes linnades, kus on rohkesti asutisi, juht peab kõigepealt olema administraator. Temale alluvas personaalis peab olema mitmesuguseid eriteadlasi — insenere, ametnikke, ujumisõpetajad, tervistuskümluse asjatundjad jms.

Inglismaal moodustub saunade ja supel-
asutiste juhatajate kaader peamiselt sel teel,
et järk-järgult kõrgendatakse alamaid teeni-
jaid. Sealjuures aga rahvuslik saunade ja su-
pelasutiste peaintendantide ühing võtab oma
liikmeks vaid neid isikuid, kellel on kahe-
aastane praktika. Diplomeeritud isikud, kes
aga pole ametis mõnes supel- või muus sel-
lises asutises, võivad asuda juhataja kohale
vaid peale seda, kui nad on sooritanud vas-
tava eksami, vaatamata sellele, millist ameti-
nimetust nad kannavad. Ühingu liikmeks
võetakse nad vastu ainult peale teiskordse
eksami sooritamist.

Mõnes linnas on sisse seatud noorile isi-
kuile, kes evivad küllaldase ettevalmistuse,
teatud õppeaeg; selline ettevalmistusviis või-
maldab küllaldaselt süveneda kõigisse küsi-
musisse, mis esinevad saunade või supelasu-
tiste juhtimisel, ja omandada aja jooksul ka
vastavaid teadumusi.

Suurtes linnades on saunade ja supelasu-
tiste juhid väga tähelepanelikud, et püsida
alati nõuete kõrgusel. Mitmed neist on läbi
kuulanud erilisi kursusi, et sooritada eksami
basseini vee bakterioloogilise uurimise alal.

Kaks tähtsamat nõuet sauna või supelasu-
tise juhi koha saamiseks on viimaseil aastail
kadumas, nimelt: 1) nõudmine, et juht
oleks abielus ja jagaks oma ülesanded oma
naisega ja 2) nõue eluneda samas hoones,
kus asub saun või supelasutis.

Nõuded, milliseile peab vastama ühe
moodsa sauna või supelasutise juhataja, on
nii suured, et isikuid, kel seda on, arvatakse
kõrgemaiks ametnikeks ja alluvad kohaliku
omavalitsuse ühele osakonnale.

Lõpuks võiks veel peatuda ühe uuema su-
pelasutise juures, mis asutati Inglismaal, Wa-
kefieldis ja mille iseärasuseks on see, et bas-
seini vee soendamiseks tarvitatakse elektri-
voolu. Viimaseil aastail on rohkesti basseine
soendatud akumulaatorite abil, kuid Wake-

fieldis on tehtud huvitav katse kütta hoonet
ja soendada basseini otse vooluga.

Arvestades elektri äärmist puhtust ja et
selle tarvituselevõtmisega võib loobuda kivi-
sõe laorumidest, vabanetakse tuhande ja seal-
juures kergeneb väga järelevalve seadmete
funktsioneerimisel, otsustas linnavolikogu
paigutada kaks elektrootadega varustatud
katelt, võimsusega 150 kW ja mahuga
1 000 000 gallonit (1 gallon = 4,55 l),
basseini vee kuumendamiseks erilisse reser-
vuaari, millest varustatakse basseini ja rahul-
datakse muid tarvidusi.

Wakefieldi katse on äratanud suurt huvi
kõigis omavalitsusis ja eriti nende juures,
kellel on oma supelasutised. Et see supelasu-
tis on üks uusimaist, siis toome selle kohta
mõned lähemad andmed.

Hoone on betoonist ja telliskivist. Suure
basseini katus on paraboolne ja võlvi roies-
tik raudbetoonist. Suur basseini on 180 jalga
pikk ja 41 jalga lai, madalaim koht on 3 jal-
ga ja sügavaim — 10 jalga sügav.

Et pääseda basseini, mõlemast soost sup-
lejad, väljudes oma rõivatustumisruumist,
peavad läbima jalavanniruumid, kus on ka
soojad ja külmad dušid. Esimesel korral on
rõdu, kus on ruumi 270 inimese jaoks, siis
on seal olemas veel jalutusruum, kohvik ja
köök. Samal korral asetseb suur terrass päi-
kekümb-luseks. Terrassile pääseb nii jalutus-
kui ka pealtvaatajateruumist. Peale selle on
veel neli saunaruumi, kaks duširuumi ja üks
saun, kummalegi soole omaette, ravikümb-
luseks. Keldrikorrale on paigutatud elektri-
kütteseadet, filtrid, pumbad, jaotuslaud ja
pesuköök.

Puhastamisseade on võimeline puhastama
suurt basseini kolme tunniga. Vett soenda-
takse sel teel, et see lastakse jooksta erilistest
elektrisoendajast. Wakefield'i supelasutis
avati 15. detsembril 1938.

Elamute sanitaartehnilisest sisustusest.

Nõukogude Vene kommunaalmajapidamise riikliku akadeemia kuukiri „Коммунальное Строительство“ toob oma veergudel arhitekt B. N. Blohhi'i sulest kirjutise, milles kõneldakse Nõukogude Vene elamute sanitaartehnilisest sisustusest. Artiklis märgitakse, et elamute ehitamiseks kulu- tab valitsus määratud summasid, mis on tingitud esijoones sellest, et olelutingimuste üldise pideva paranemisega tõusevad nõuded ka elamute ja korterite ajakohastamise suhtes. Need töigad teevad arhitektidele ülesandeks lahendada rida küsimusi majade, korterite ja eriti nende sisemise ehitusviisi probleemide alalt. Arhitektid peavad andma odava, hea, ilusa, praktilise ja mugava elamu.

Esimesel Nõukogude Vene arhitektide nõupidamisel jõuti selgusele, et elamute massilise ehitamise puhul pole küllaldaselt pööratud tähelepanu korterite planeerimisele ja sisemisele ehitusele ja pole küllaldaselt silmas peetud elanikkude vajadusi ja heaolu. Korterite siseehitusele ja tervishoiunõuete rahuldamisele on vaadatud kui vähese tähtsusega kõrvalküsimusile, kuigi just need „vähetähtsad kõrvalküsimused“ sageli ongi need, mis on eelduseks ja tingimuseks otstarbeka ja rahuliku ümbruse ja puhkepaiga loomisel.

Üheks oluliseks momendiks plaanide ja kalkulatsioonide koostamisel on sanitaartehniliste ehituste hind, mis võib olla kuni 11% — väikekorterite puhul isegi veel enam — ehituse üldeelarvest.

Tervishoiutehnilise sisustuse õigest ja racionaalsest asetusest sõltub korteri ja ka kogu maja planeerimine.

Sanitaartehniliste küsimuste põhjalikust läbimõtlemisest ja sanitaartehniliste seadmete oskusega kohaldamisest sõltub nende seadmete valmistamise industriaalmeetodite kasutamise võimalus. Kuni viimase ajani paljudes monteerimisasutistes tööd sanitaartehnilise varustuse alal tehti ja tehakse kodutööstuse põhimõttel, ajutistes vähesobiva-

tes töökodades, mis asetsevad vahenditult ehitiste juures kuurilogudes või keldrikorradel.

Neis tingimuses muidugi ei saa tulla kõnessegi mehaaniliste abinõude kasustamine. Kõik ettevalmistustööd, nagu torude lõikamised jne. tehakse käsitsi ja tihti ilma vajalise kontrollimiseta.

Industriaalmeetod on rajatud aga sellele, et kõik üksikosad valmistatakse tehaseis maksimaalselt mehhaniseeritud tingimuses kindlate eelproovide ja kontrollimise järele kuni nende osade paigutamiseni kohtadele.

Moskva ehituspraktika näitas, et kõik monteerimisorganisatsioonid pole veel läinud üle industriaalmontereerimismeetodile. Kultuurhoonete ehituse juures, mille ehitamine teostatakse tüüpiliste projektide järgi ja on kordunud kümneid kordi paljudes kohtades, on seda meetodit juba edukalt rakendatud. Samal ajal aga elumajade ehituste juures mitte ükski monteerimisasutus pole seda meetodit veel täies ulatuses kasutanud.

Põhjused selleks on õieti kaheksugused. Esimeseks põhjuseks on monteerimisorganisatsioonide vildakus nimelt selles mõttes, et nad pole teinud tehnilisi ettevalmistusi abinõude hankimiseks industriaalmeetodile üleminekuks.

Teiseks, arhitektide oskamatus hinnata sanitaartehnilise ehituse tüüpistamise tähtsust, unustades, et sel puhul on võimalus neid seadmeid kasustada mitmesuguseis ehitistis ja et see loob eelduse monteerimise industriaalmeetodile üleminekuks, mis massiliste samatüübiliste konstruktsioonide puhul eriti tõrustiku alal annab suurimat efekti.

Industriaalmeetodi otstarbekohasus ja paremus nüü-õelda kodutööstuse ees peaks olema selge igäihele. Selle meetodi otseseks tulemuseks on elava tööjõu sääst. Ehituse juures toimuks ainult torude ja teiste seadistuse osade kokkumonteerimine. Üksikosade valmistamine tehaste tingimuses maksimaalsete mehaaniliste abinõudega tähendab aga jäl-

legi inimtöõjõu säästu. Treipinkide ja mehaaniliste abinõudega kasustamine parandab aga tunduvalt ka saaduste kvaliteeti ja ka monteerimistulemusi üldiselt, sest seal valmistatakse üksikosi ju proovitud ja kontrollitud mudelite järgi.

Kõik see kokkuvõetult sunnib arhitekte lähenema sanitaartechniliste küsimuste lahendamisele täiesti uuest seisukohast, eriti elumajade ehitamise ja ka projektimise puhul, arvestades, et industriaalmonteerimismeetod seab ehitajaile üles erinõudeid.

Elumajad on sobivateks objektideks industriaalmonteerimismeetodi rakendamisel, kuna sanitaartechnilise varustise väljaehitus ja paigutusviis võib korduda kümneid või ka sadu kordi, sõltuvalt maja suurusest.

Mida suurem on hoone, seda suuremat efekti võib saavutada monteerimisel industriaalmeetodi rakendamisel. Järelkult peab arhitekt sel puhul erilise hoolega silmas pidama kõiki vastavaid nõudeid. Nende nõuete hulka kuulub sanitaartechnilise seadistu maksimaalne tüüpistamine. Peab tunda torustiku osade minimaalgabariiti ja kõiki võimalusi, kuidas neid koordineerida sanitaartechnilise sisustusega, et ehituskonstruktsioonide projektimise puhul nad oleksid otstarbekalt seotud sanitaartechnilise sisustusega ja võimaldaksid õieti ja otstarbekalt paigutada kõiki sanitaartechnilisi abinõusid.

Kaetud torustiku projektimisel kõik seinakanalid ja nišid, mis on mõeldud kas torustiku või vastava seadme paigutamiseks, ei või olla nii-öelda ainult märgitud ehitusplaanile, vaid peavad olema läbimõeldult projektitud ja täpsete mõõtudega, et teha seis valmistatud torustiku üksikosad oleksid täielises kooskõlas ja vastavuses nende kohadega, kuhu neid ehitises kavatsatakse paigutada.

Uhes arhitektidega ka insenerid-sanitaartechnikud peavad samuti arvestama monteerimise industriaalmeetodi iseärasusi ja teostama oma sanitaartechnilise varustise projektimise skeemid kui ka tööjoonised, arvestades ehitusprojekti ja konstruktsiooni üksik- asju.

Milline väärtus on aga hästi läbimõeldud ja hästi tehtud, aga ka üksikasjus seosesoleval ja vastavuses seisval projektil, kui seda täpselt ei täideta ehituse juures?

Seepärast arhitektil, projekti autoril, tuleb projekti teostamisel karmilt jälgida, et täidetaks kuni peenusteni kõik mõõdud, mis on antud projektil ja eriti et kõik seinakanalid ja nišid, mis on tehtud kaetud torustiku jaoks, vastaks antud mõõtudele. Ehituste tehniline personaal peab täiesti loobuma oma vanast kombest — töötada, jälgimata projekti mõõte. Töö tuleb korraldada ja teostada nii-öelda uut moodi, nagu seda nõuavad ehituse industriaalmeetodid. Tarvidus jälgida ehituse konstruktsiooni juures täpseid mõõte peab olema selgitatud kõigile ehitajaile, milleks on tarvis, et tehniline personaal korraldaks seks otstarbekas spetsiaal-selgitused töölisile ja kümnikele.

Ehitustööde korrapärast ja täpset täitmist peab süstemaatiliselt kontrollima ehituse tehniline personaal, kasustades seejuures vastavaid instrumente, šabloone jne.

Ilma konstruktsiooni täpsete mõõtude jälgimise nõudeta võib juhtuda, et ehituskonstruktsiooni, torustiku ja sanitaartechnilise varustise osad, mis on valmistatud mõõtude järgi, millised on näidatud projektis, ei kõlba kasutamiseks ja selle järelduseks on praak, ümbertegemised ja sellest ehituse kallinemine.

Arhitektid aga kandes hoolt säästu ja ehituse industrialiseerimise eest, ei tohi aga seejuures unustada kinkida erilist tähelepanu ka korterite siseehitusele ja eriti sanitaartechniliste küsimuste lahendamisele. Sellest viimast arhitektid on hakanud mõtlema alles viimasel ajal. Kahjuks peab tunnustama, et elamute massiline ehitamine mõõdunud aastail Moskvast, aga samuti ka teistes linnades on teostunud ilma vähemagi tähelepanu pööramiseta korteri siseehitusele. Oli saanud nagu seaduseks, et tervishoiu eest hoolitsemise ruumides peale hädavajaliste abinõude, mis oleksid soodustanud nende abinõude kasutamist, polnud midagi ette nähtud ega ka tehtud.

Hästikorraldatud korteris peab olema ette nähtud terve rida väikesi abinõusid, nagu käimlais tualettpaberihoidjad, vannitubades varnad vannirätikute tarvis ja nende kuivatamiseks, erilised pidemed vannist tõusmiseks ja teised pidemed, millest võiks hoida kinni duši võtmise ajal, siis kõrendid, millede külge võiks kinnitada riide või katte, mis hoiaks veepritsmete eest duši tarvitamise ajal seebialuse, käsnaaluse ja ka vanni ümbritsevaid esemeid kui ka põranda. Vanni juures peavad olema alused seebi ja käsna jaoks. Pesukausi kohal peab olema peegel. Tarvilised on veel riulikessed tualettabinõude jaoks, nagu seep, käsn, klaas ja hambahari. Peale selle veel varn käterätiku jaoks, elektrilamp peegli kõrval või kohal ja varnad rõivaste jaoks.

See loetelu moodustab õieti miinimumi neist esemeist, mis kindlasti peavad olema tänapäeva korteris, rääkimata muidugi veel toolidest ja taburettidest, mis kindlasti peavad olema igas vannitoas.

Seda tõika, et selliseid olulisi pisiasju ignoreeritakse elamute massilise ehituse juures, pole õiglane panna üksi arhitektide süüks ja ainult arhitektide arvele. Tähelepanuväärne vastutus selles küsimuses langeb ka ehitustööstusele üldse, kes senini pole soetanud massiliselt sisustuse üksikesemeid, aga ka majandusorganisatsioonidele, kes ainult püüavad kärpida eelarveid, vaadates ülalooteldud nõudeile kui liigsele ja tarbetule luksusele.

Kui aga arhitektil õnnestub saavutada õigust seada üles kogu tarvilist sisustust, siis selgub, et valmistehult neid kusagilt pole saada, vaid neid tuleb tellida mõnelt käsi- või kodutööstuselt erijooniste järgi. See tähendab aga seda, et nende hind tuleb mitmekordselt kallim kui massilise valmistamise puhul tehaseis tulemuseks on see, et sisustusesemete nimestik lühineb tunduvalt, kuna raha kõigeks ei jätku.

Korterite sanitaartehnilise varustise esemete tööstuse osas tuleb aga ka võtta tarvitusele kiireid ja otsustavaid abinõusid nende

esemete väärtuse, omaduse kui ka valiku tõstmise mõttes. Sellest on korduvalt kõneldud alatise ehitusnäituse erinõupidamisil ja muil ametlikel koosolekudel, kuid eriti märgatavaid reaalseid tulemusi senini pole näha. Et seda aga saavutada, selleks tuleks ehitustööstusel teostada järgmist: tuleb tõsta muhvide, ventiilide jt. sanitaartehnilise varustise elementide kvaliteeti nende vastupidavuse mõttes ja jälgida ka püstitatud standardmõõte.

On aeg läbi vaadata tervet malmesemete nomenklatuuri sanitaartehnilise varustise massilise tehnilise tootmise mõttes, täiuslikude eeskujude järgi, mis vastaksid uusaaja nõudeile, esijoones köögi reoveevalamud, nõudepesemispaalid, sirgete äärtega vannid, et neid oleks võimalik väljast katta kivitahvlikestega ja vanne, milliseid oleks võimalik sisse müürida. Seejuures uued mudelid peaksid olema välja töötatud eeldusega, et kõik esemed, mis valmistatakse nende mudelite järgi, valmistatakse tehaseis.

On tarvis korraldada, ehk ka piiratuima valikuga, sanitaartehnilise varustise massilist valmistamist roostevabast terasest, näiteks kööginõude pesupalid. Peab otsustavalt parandama praeguvalmistatavate keraamiliste esemete kvaliteeti ja tagama uute sanitaartehniliste abinõude väljalaskmist, nagu jalalseisvad pesunõud, arvestades välismaa eeskujusid, bideed, käimlate keraamilised paagikesed jne.

On vaja välja töötada kavandid ja korraldada standardarmatuuride valmistamist, nagu parandatud tüüpi reguleeritava joaga dušisõel, ringikujuline dušisõel, dušisõel paenduvate voolikute jaoks ja segajaid vanni ja pesupalide või nõude jaoks, mis ei nõuaks kogu konstruktsiooni täiendavaid pöördklappe.

Lõpuks on vaja organiseerida järgmiste sanitaartehnilise sisustuse abiesemete valmistamist, nagu dekoratiivrosetid, kuivatuspaigad käterätikuile, kõrendid duši katteile, kroonsteinid pesunõudele jne.

Selleks, et kõik töötajad võiksid saada hea, otstarbeka ja mugava korteri, on tarvis

loobuda vanadest projekteerimisvõtteist. On tarvis valmistada projekte, ehituse industriaalmeetodi kaalutlusil. Ehitustööd on tarvis teostada äärmise täpsusega, eelarveis heita kõrvale kõik vana tava korterivarustus ja hoolt kanda selle eest, et sanitaartechnilise

varustise esemed oleksid omadusilt parandatud.

Arvamusega, et see kõik on teostatav, kui leiab aset inseneride, arhitektide ja tööliste-ehitajate sõbralik koostöö, lõpetab ins. B. N. Blohhi oma kirjutise.

Konsultatsioon.

Küsimus.

Kui suur on veetarvitus öös-päevas linnas, milles eluneb 2400 inimest ja kus peetakse 20 hobust, 50 lehma ja 87 lammast?

Vastus.

1) Väikelinna elanik tarvitab normaalselt öös-päevas keskmiselt 40—50 l vett. Seejuures aga tuleks silmas pidada, et koos kasvavate hügieeniliste nõuetega aastate jooksul see arv võib tõusta kuni 70—80 l.

2) Neis piires püsib veetarvitus, kui majad on varustatud veemõõtjatega. Kui aga veemaksu võetakse üksikutelt veevõtupunktidelt, siis tuleb arvestada umbes 50% suurema veetarvitusega.

3) Ei saa pidada lubatavaks täielist vesivarustust majades, milliste reoveed ei juhita ära kanalisatsiooni kaudu. Sellistes majades on uhtekäimlad täiesti lubamatud. Suuremate reoveehulkade juures, mis tekivad vesivarustise tulemusena, on oodata maapinna ja põhjavee ohtlikku reostamist. Sellest hoidumiseks tuleks kindlasti nõuda, et enne asumist vesivarustise ehitamisele oleks hoolitsetud kanalisatsiooni väljaehitamise eest.

Seega olemasoleva kanalisatsiooni ulatus määrab veetarvitajate arvu.

4) Loomade öö-päevane veetarvitus on normaalselt järgmine: hobune — 50 l, lehm — 50 l, lammas — 15 l, siga — 15 l, kits — 15 l.

Toodud arvud märgivad tegelikku vajadust, kuid jällegi ainult siis, kui veemõõtjad sunnivad tarvitajaid säästule.

5) Tuleb arvestada käitisi, mis hakkavad tarvitama vett linna vesivarustisest. Eriti tuleb arvestada seda, et kättesaadavama vee-ga nii mõnegi tööstuse veetarvitus võib väga suuresti tõusta.

Nagu nähtub ülaltoodust, pole võimalik määrata, ilma kohalikke olusid tundmata, asula veetarvitust täpselt. Kuid antud andmeil on võimalik lahendada seda küsimust kohapeal.

Kui arvestada, et iga elanik tarvitab öös-päevas 50 l vett, kuluks öös-päevas kogu elanikkonna ja nende loomade varustamiseks ca 125 m³ vett. Vesivarustise sisseseadmisel ei tõuseks see arv algul mitte üle 100 m³ öös-päevas.

Kroonika.

Elanikkonna varustamine puiduga Porvoos.

Porvoo linnavalitsus otsustas luua linna puidukeskuse, mille ülesandeks jääks linna ja eramajade kütmiseks tarvilise puidu soetamine.

Linna arhiivile uued ruumid Lahtis.

Lahti linnavalikogu otsustas ehitada linna arhiivi jaoks uue tule- ja põnnmikindla hoo-

ne, mille pindala oleks 320 m² ja kubatuur 2000 m³. Hoone maksub umbes 1 000 000 marka.

Kalakülmutusmaja ehitamine Helsingis.

Helsingi linnavalikogu otsustas ehitada linna tapamaja juurde erilise kalakülmutusmaja. Eelarve järgi maksuks see 4 400 000 mk.

Tallinna Linna Panga

arvete seis 1. aprilliks 1940.

Aktiva

Passiva

Kassa . . . . . kr.	275 614.45	Põhikapital . . . . . kr.	675 830.46
Hoiuarved . . . . . „	3 986 444.02	Tagavarakapitalid . . „	245 830.46
Väärtpaberid . . . . „	4 284 403.73	Amortisatsioonikapital „	38 769.73
Väärtused . . . . . „	45 425.26	Hoiusummad . . . . . „	16 663 413.12
Diskonteeritud vekslid „	3 307 378.93	Võlad teisis krediitasut. „	5 500.—
Tähtajalised laenud . „	560 711.—	Korrespondendid . . „	84 927.13
Kontokorrentlaenud . „	4 880 553.07	Väljaantud garantiid . „	492 363.09
Korrespondendid . . „	399 360.23	Mitmesugus. kreditorid „	280 928.40
Garantiideebitorid . . „	492 363.09	Tulud . . . . . „	192 237.35
Mitmesugus. deebitorid „	280 928.40	Muud passivad . . . „	83 460.82
Vallasvara . . . . . „	40 084.52		
Kinnisvara : . . . . . „	59 274.85		
Kulud . . . . . „	93 706.03		
Muud aktivad . . . . „	57 012.98		
	Kokku kr. 18 763 260.56		Kokku kr. 18 763 260.56

„Eesti Linnad“
(end. „Linnad ja Alevid“)
Eesti Linnade Liidu häälekandja

ilmub 1940./41. a. XIII aastakäiguna, avaldades artik-
leid ja teateid nii kodu- kui välismaade linna- ja alevi-
omavalitsuste korraldusest ja elust, tutvustades nende
kavatsuste ja saavutustega jne.

Ajakiri ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s., aastakäigu (10 numbrit) — kr. 2.50.

Saadaval ka vanemad aastakäigud.

Toimetus ja talitus: Eesti Linnade Liit, Tallinn, Pikk 6
Telefon 431-58

